

LISSBJÖRKEN

Rönnäs fjärding, Leksands socken

Leksands kulturmiljöprogram

Författare

Simon Langwagen

Antagen av samhällsbyggnadsutskottet 2021-05-27

LISSBJÖRKEN

Rönnäs fjärding, Leksands socken

Leksands kulturmiljöprogram

Författare

Simon Langwagen

Redaktion

Lars Jönses och Kristoffer Ärnäck

Omslag: Fäbodgård med gärdesgård. Östra Rönnäs 21:3.

Fotografier och illustrationer: Om inget annat anges, Simon Langwagen, Dalarnas museum. Om inget annat anges härstammar rapportens kartor från Lantmäteriets tjänster *Historiska kartor* samt *Kartor, flygbilder och ortnamn*. Kartorna används i rapporten under Dalarnas museums avtalsnummer: ©Lantmäteriet 12014/00618

© Dalarnas museum 2021

ISSN:

Innehåll

Beskrivning	7
Historik	7
Landskap och placering	7
Byform, gårdsformer och gårdsstrukturer	7
Bebyggelsens huvuddrag	8
Byggnadsdetaljer och material	8
Värden	11
Fäbodväsendet	11
Timmerhuskulturen och månghussystemet	15
Låg, tät och i huvudsak ofärgad bebyggelse	16
Kringbyggdhet	16
Värdekarta	20
Vad är ett kulturmiljöprogram?	21

Lissbjörken ligger intill en gammal fäbodväg som idag till större del är färdbar med bil. Fäbodvägen var en viktig länk mellan Leksandsbygden i väster och Bjursås i öster.

Beskrivning

HISTORIK: Lissbjörken är ett fåbodställe i Rönnäs fjärding, nordöst om Rönnäsbyarna, i östra Leksands socken. Lissbjörken är ett förhållandevis ungt fåbodställe och nämns första gången 1751, dock utan hänvisning till hur många brukare som fanns på platsen. Namnet syftar på *den lilla björkdungen*. Fåbodstället nyttjades historiskt av brukare från Ullvi, Hälla och Rönnäs. Den sista fåbodvistelsen ägde enligt uppgift rum så sent som 1960. Fåboden ligger i Leksands landskommun, som bildades 1863. År 1971 ombildades landskommunen till Leksands kommun. År 1974 införlivades även Siljansnäs och Åls landskommuner i Leksands kommun.

LANDSKAP OCH PLACERING:

- Lissbjörken består av fem spridda fåbodgårdar som skiljs åt av mindre skogspartier.
- Fåbodstället ligger högt upp på sydsluttningen av ett berg, där den norra gården har vida utsikt över Insjön och stora delar av Åls socken. Höjden är varierande 300-395 meter över havet.
- Lissbjörken ligger intill en gammal fåbodväg som idag till större del är farbar med bil. Den gamla leden var en viktig länk mellan Leksand i väster och Bjursås i öster. Närmast åt väster återfinns Brändors fåbodställe medan Hackmora ligger på samma avstånd österut.
- Närmast fåbodgårdarna återfinns även en mindre koncentration av lövträd, främst björk, rönn och sälg. Fåbodstället har historiskt omgärdats av stora öppna fält, antingen bestående av betesmarker eller odlad jord. Idag har större delar av dessa inägor vuxit igen, men där tre större gräsytor ännu hålls öppna närmast de tre sydvästliggande gårdarna.
- Under 1900-talets senare hälft har en större elledning med pyloner dragits fram i nordväst-sydostlig riktning. Dessa ledningar passerar rakt över fåbodområdet, om ej direkt över några byggnader.

BYFORM, GÅRDSFORMER OCH GÅRDSSTRUKTURER:

- Tre av Lissbjörkens fem fåbodgårdar kan ses som delvis kringbyggda, där inga är helt slutna på alla fyra sidor. Av dessa tre är den nordligast liggande gården kringbyggd på ett oregelbundet vis, med byggnader stående i osammanhängande vinklar.
- Den västra gården består av två vinkelställda längor framför ett större gårdstun. Slutligen finns en fåbod halvvägs upp för berget som enbart består av en ensam långsmal länga.

BEBYGGELSENS HUVUDDRAG:

- Samtliga äldre byggnader på fåbodvallen är långsmala timmerstugor med sadeltak i en vinkel omkring 30 grader.
- Bebyggelsen är enkel och präglas av småskalighet. Inga byggnader är högre än en våning.
- Fåbodstugorna är vanligen enkelstugor och något större än övriga byggnader och med skorsten. Därutöver finns en mångfald av olika ekonomibygnader, också de i timmer.
- Med undantag för att enstaka stugor fått nya fönsterbågar under det sena 1900-talet ses inga senare stora ändringar på de gamla byggnaderna. Fåbodmiljön är relativt oförvanskad.
- En mindre fritidsstuga har tillkommit på fåbodområdet och återfinns strax norr om den sydvästra fåbodgården. Den nya stugan är uppförd i en våning på en liten höjdvass, men ändå väl dold tack vare den tunga vegetationen. Stugan är troligen uppförd på 1970-talet och är byggd med ofärgat liggtimmer samt rödfärgade foder och fönsterbrädor.
- På den mellersta av de tre tätt liggande fåbodgårdarna i sydväst har flera byggnader förfallit till hög grad. Dels ett timrat uthus som står utan vare sig tak eller synligt golv, samt ett större timrat fåhus som stått utan tak allt sedan 1970-talet. Det taklösa fåhuset ska tidigare ha skyddats med plåt, men har under senare år stått helt utan skydd. Mycket av timret är idag ruttet eller på annat vis förstört.

BYGGNADSDETALJER OCH MATERIAL:

- Merparten av de äldre byggnader är ofärgade med naturligt grånade timmerväggar. Flera av byggnaderna bär dock spår efter att en gång varit rödfärgade. Undantaget är gården på fastigheten Hälla 2:4 där bostadshus och ekonomilängor färgats röda. Den större ladan är dock rödfärgad bara på två sidor.
- Takfallen på de äldre fåbodstugorna är uteslutande av tvåkupigt lertegel. Vissa stugor och ekonomibygnader har skärmtak över ytterdörrarna medan bostadshuset på fastighet Ullvi 14:15 i sydväst har en farstubro med slutna sidor, enkelt figursågade hörnstolpar samt tegelklätt sadeltak.
- Skorstenar är i lertegel.
- Det är vanligt med spröjsade tvåluftstråfönster där varje båge innefattar två eller tre stående eller liggande glasrutor. Fönsterbyten har genomförts på ett fåtal byggnader under 1900-talets senare hälft.

Fäbodgård med enkelstuga och vinkelställt lider. Östra Rönnsås 21:3.

Baksidan av en naturligt grånad logeliderbyggnad. Östra Rönnsås 21:3.

Större välbevarad loge i ofärgat liggtimmer. Ullvi 14:15.

Fähus eller stall som stått taklöst under längre tid. Ullvi 14:15.

- Äldre fönster- och dörrömfattningar är enkla med fyra brädor där sidobrädorna omsluter topp- och bottenbrädorna. Foder är huvudsakligen faluröda eller omålade och naturligt grånade. Fönsterspröjsar är färgade vita eller dalablåa. Bostadshuset på fastighet Hälla 2:4 har under 1960–1970-talet moderniserats med nya enluftsfönster utan vare sig mittpost eller spröjs. Fodren på denna byggnad är grönfärgade.
- Beträffande dörrar på bostadshus är enkla bräddörrar vanligast. På ekonomibygnaderna är ytterdörrar och portar oftast i trä och ålderdomliga med beslag och gångjärn i enkelt smide.

Värden

Nedan beskrivs de värden som fäbodstället bedöms besitta. I detta kulturmiljöprogram beskrivs kulturhistoriska och estetiska värden. Alla värden förklaras i sitt sammanhang, men utefter en förutbestämd grundmall som är lika för varje by.

Platsnamn

Platsnamn är ofta gamla och med betydelser som är sprungna ur, eller anknutna till platsens specifika historia. Att beakta god ortnamnsed är lagstadgat enligt kulturmiljölagen.

Värden/var varsam med

- Platsnamnet Lissbjörken.
- Sockennamnet Leksand.

Fäbodväsendet

Med fäbodar menas en bebyggelseenhet belägen på visst avstånd från hemgården vars huvudsakliga syfte var djurhållning med skogsbyte och mejeriproduktion. Fäbodväsendet som företeelse har varit etablerat i Dalarna sedan medeltiden. I Leksand finns dock inga i skrift dokumenterade fäbodor från tiden innan 1500-talet.

Det finns flera orsaker till att fäbodväsendet uppstod. De magra jordarna och knappa odlingsförutsättningarna i Övre Dalarna fordrade en kontinuerlig rundflyttning av såväl djur som människor. Betesmarkerna nära hemgården var sällan tillräckliga, och därför skickades djuren på långväga skogsbeten. I takt med befolkningsökningen och att byarna blev större söktes skogsbyte på allt längre avstånd från hemgården. På så sätt uppstod de avlägsna fäbodställen som kallas långfäbodor. Kvinnor ansvarade ofta för den tunga och arbetsamma fäboddriften, som bland annat innefattade att vaka över djuren under skogs-

betet och producera mejeriprodukter så som mjölk, grädde, messmör och ost. På många fåbodställen fanns även inägomark som brukades.

Det finns en mängd olika typer av fåboddar med olika funktioner och olika geografiska placeringar i förhållande till hemgården. Vissa byar så som Hästberg och Hisvåla-Grytberg har dessutom både varit en by med bofast befolkning och ett fåbodställe på samma gång. Vissa byar blev senare fåboddar.

Den komplexa sammansättningen av byar och fåboddar är typisk för Övre Dalarna och återspeglar ett samhälle där knappa förutsättningar för en stor befolkning krävde långtgående uppfinningsrikedom i såväl markanvändning som jordbruksdrift. Berättelser som är anknutna till fåbodväsendet och Övre Dalarnas komplicerade jordbrukssystem är i hög grad relevanta för förståelsen av människors livsvillkor i Leksand i äldre tider.

Lissbjörken nämns på 1700-talet som en ren fåbodmiljö. Detta innebär att platsen enbart brukades under delar av året, varvid inga av byggnaderna varit bofasta året runt.

Det sista traditionella fåbodbruket med betande djur upphörde så sent som 1960. Sedan dess har de kvarvarande stugorna använts främst som sommarnöjen och fritidsstugor. Så sent som 2019 hölls här fåbodsgudstjänst och flera dop med uppemot hundra närvarande bybor från närliggande trakter.

Värden/var varsam med:

- Kunskap och förståelse om att Lissbjörken varit ett fåbodställe som historiskt brukats och bebotts under perioder av året.
- Spår av skogsbyte så som vallristningar, fästigar och benämningar på lötar.
- Lämningar från äldre fåbodgårdar så som husgrunder och odlingsverksamhet i form av exempelvis odlingsrösen.
- Förekomsten av lövträd som sälg och rönn samt andra trädslag med avvikande utseende, till exempel kandelaberbjörkar eller betade enar. Förr var lövtäkt från främst sälg, rönn och björk nödvändiga tillskott till djurens vinterfoder. Främst sälgen har beskurits/hamlats för att man lättare skulle komma åt/nå samt för att öka mängden skott. Hamlade träd utgör där de finns värdefulla spår av äldre tiders djurhållning.
- Ängsrester. Där det finns inslag av tidigare så allmänt förekommande ängs- och slogmark är det önskvärt att försöka sköta den och hålla öppet.

Mindre lider som sedermera byggts in med brädpanel. Ullvi 14:15.

Enkelstuga med senare tillbyggnad av återanvänt timmer. Farstuvisten på den äldre delen är troligen också senare tillkommen. Ullvi 14:15.

Kringbyggd gård med stuga som moderniserats på 1960-1970-talet. Hälla 2:4.

Ålderdomlig och välbevarad loge med portlider. På baksidan finns små blyspröjsade fönster som troligen är ursprungliga och av hög ålder. Hälla 2:4.

Timmerhuskulturen och månghussystemet

Från medeltiden och fram till 1900-talet knuttimrades de flesta byggnaderna i Övre Dalarna. Timmerhuskulturen präglas av månghussystemet. Istället för att bygga få och stora byggnader uppfördes många små och funktions specifika timmerbyggnader. Det fanns många sociala och praktiska fördelar med detta. De små byggnaderna var lätta att dela upp och flytta vid arvs kifte. Råvaran fanns tillgänglig i överflöd. De flesta timmerhusen kan uppdelas i kategorierna bostadshus, djurhus, förvaringshus och verkshus. Timmerhusen i Leksand och Övre Dalarna kännetecknas av utformningsmässig enkelhet, högkvalitativt virke och mycket gott hantverksutförande.

De flesta husen byggdes av bönder efter gårdens behov och med tiden utvecklades stor skicklighet i byggandet. Den stora skickligheten ledde till att timringskonsten också utvecklades till en viktig inkomstkälla för de »träklaka« Leksandsbor som begav sig på utsocknes arbetsvandringar. De ålderdomliga timmerhusen är idag en omistlig beståndsdel i vad som gör Leksands byar till speciella och trivsamma livsmiljöer. Här syns det att människor levt under mycket lång tid.

Timmerhusen är byggda med omsorg i en lokal tradition som utvecklats och använts under flera hundra år fram tills industrialismens intåg mot 1800-talets slut och kring sekelskiftet år 1900. Nästan alla byggnader i Lissbjörken är timrade och ålderdomliga och utgör en omistlig källa till kunskap och förståelse om timmerhuskulturen i Leksand. På grund av detta har samtliga timmerhus uppförda innan 1960 särskilt kulturvärde. Detta är året för fåbodarnas sista aktiva djurhållning.

Värdet förstärks av att de ålderdomliga byggnaderna utgör en väsentlig beståndsdel i Leksandsbygdens bebyggelsekaraktär, och ofta är uppförda med en enastående hantverksmässig och utformningsmässig kvalitet.

Värden/var varsam med:

- Att husen är byggda i trä eller knuttimrade samt att de äldre husen ofta har en genomgående enkel karaktär utan onödiga utsmyckningar.
- Samtliga fåbodstugor uppförda innan 1960. Värdebärande egenskaper är: byggnadernas befintliga timmerstommar; långsmala eller rektangulära form; naturligt grånade färgsättning; befintliga stående locklistpaneler; befintlig fönstersättning; befintliga fönsterkarmar; befintliga fönsterbågar i trä med fasta spröjs av trä eller bly; befintliga fönsterrutor; befintliga dörrar och förtak ovan dörrar; grundmurar med synlig natursten; skorstenar i gråsten; under befintligt takmaterial underliggande trätak; väggfasta bänkar. I Lissbjörken ses samtliga av de fem bevarade fåbodgårdarna besitta mycket höga kulturhistoriska värden.
- Samtliga knuttimrade ekonomibyggnader – djurhus, förvaringshus

Enkelstuga

och verkshus – uppförda innan 1960. Äldre knuttimrade ekonomi- byggnader är en omistlig beståndsdel i fåbodarnas karaktär och bör inte flyttas, rivas eller väsentligen förändras.

Låg, tät och i huvudsak ofärgad bebyggelse

Även om de äldre husen i Leksand är unika och i sina detaljer bär många olikheter som gör varje gård speciell finns flera gemensamma nämnare som starkt påverkar bebyggelsens karaktär. Ofta framträder bebyggelsen på fåbodarna som ett gytter av tätt placerade naturligt grånade hus med likartad storlek och form. Det är denna karaktär som kanske starkast kännetecknar fåbodställen och de aspekter av bebyggelsen som bidrar till denna karaktär är därför särskilt värdefulla.

Nästan alla hus i de äldre fåbodklungorna är låga – sällan högre än en våning. Många byggnader har dessutom en långsmal form eller bildar ibland tillsammans långsmala längor. De flesta byggnaderna har också sadeltak med trä, plåt eller tegeltäckning. Att de flesta husen är omålade i trä är också mycket viktigt för bebyggelsens generella karaktär. Beträffande vita och röda detaljer och fasader har detta knappt förekommit på fåbodställen historiskt och bör även idag undvikas om det inte finns dokumenterade spår av att byggnaderna någon gång varit bemålade.

Värden/var varsam med:

- Den sammanhållna byggnadshöjden om högst en våning.
- Att byggnaderna har en långsmal form, eller bildar långsmala enheter.
- Att husen står tätt intill varandra.
- Tegel, plåt och trä som takmaterial, i synnerhet äldre trätak.
- De enhetligt förekommande ofärgade träytorna. Avstå från att rödmåla naturligt grånade timmerhus. Dessa byggnader har en egen karaktär som i sig är värdefull, och som samspelar väl med sin omgivning även utan rödfärg.

Kringbyggdhet

Tre av Lissbjörkens fem gårdar kan idag ses som kringbyggda, där en av dem är helt kringbyggd på fyra sidor. De kringbyggda gårdarna återspeglar hur bebyggelsen vanligen ordnades i det äldre bondesamhället i Dalarna. Den kringbyggda gårdsformen började förekomma mot slutet av medeltiden, och utvecklades sedan mot den fyrkantiga kringbyggda form som dominerade helt i Leksand under större delen av 1700- och 1800-talen.

Traditionen med den kringbyggda gården uppstod sannolikt i syfte att skydda gårdstunet från väder och omgivning. Många gårdar som tidigare varit helt kringbyggda gårdar kom på grund av sociala och ekonomiska förändringar

*Rödfärgad stuga som delvis moderniserats på 1960-1970-talet med nya tvåluftsfönster.
Hälla 2:4.*

Långt upp på berget ligger en ensam fäbodgård som separeras från övriga gårdar genom partier av tät skog. Östra Rönnäs 27:6.

Välbevarad enkelstuga som troligen varit rödfärgad. Östra Rönnäs 27:6.

Stort lider intill gårdens stuga. I bortre änden ses takfallet till en mindre bod, möjligen ett ombyggt fähus. Östra Rönnäs 27:6.

Äldre timmerbyggnad där flera stockvarv fallit ur långsidan. I förgrunden står en knutlåda som en gång omfattat husets knutskallar. Östra Rönns 27:6

att utglesas från och med det sena 1800-talet. Den täta och slutna karaktären som bildas av de slutna gårdstunen i Lissbjörken utgör en värdefull och tydlig karaktär som är miljöskapande och trivsamt. Värdet förstärks av att kringbyggt gårdsmönster är typiskt för Leksand och Övre Dalarna.

Värden/var varsam med:

- Byggnader som bidrar till kringbyggda gårdstun. Oavsett ålder bör sådana byggnader inte rivas eller flyttas.
- Områden där byggnaderna sluter sig tätt om omgivningen.

Värdekartan redovisar en klassificering av miljöer och bebyggelse enligt följande: *Blå områden* markerar gårdar, byggnader, odlings- eller betesmark och bebyggelseområden som bedöms ha särskilt kulturvärde samt större landskapsavsnitt med mycket höga kulturvärden.

Vad är ett kulturmiljöprogram?

Ett kulturmiljöprogram är ett kunskapsunderlag framtaget för att tydliggöra kulturmiljöns egenskaper och karaktäristik, utan att dessa vägts mot andra intressen. När kommunen fattar beslut i detaljplaner och bygglov ska en avvägning göras mellan olika allmänna intressen, exempelvis kulturmiljöer eller naturvård, och enskilda intressen, som behovet av en större bostad eller en grannes önskan om utsikt. Det här beskrivs i Plan- och bygglagens (2010:900) andra kapitel. Genom att i förväg ta ställning till vilka områden som har särskilda värden och vad det är som gör området värdefullt förenklas kulturmiljöfrågan i den dagliga handläggningen, men beslutet om vad som är lämpligt att göra på en viss byggnad eller i ett visst område sker i det enskilda plan- eller bygglovärendet.

Ett kulturmiljöprogram kan innehålla beskrivningar av de kulturhistoriska värden som finns hos en byggnad eller en plats. Ett kulturmiljöprogram kan också beskriva miljöns historia, utveckling, nyttjande genom tiden och vilka delar och karaktärsdrag som finns kvar i området idag.

Avsikten är inte att kulturmiljöprogrammet ska vara en ”våt filt” över bebyggelsen, utan snarare att det ska vara ett verktyg för hur kommunen och fastighetsägare ska kunna använda, utveckla och tillvarata kulturmiljön för att skapa en attraktiv kommun och livsmiljö.

Kulturvärden

En kulturmiljö är sammansatt av en mängd egenskaper. En egenskap kan exempelvis vara en byggnads material, byggnadshöjd, fönstersättning, färg eller namn.

En egenskap är aldrig automatiskt värdefull. Ett värde tillskrivs alltid en miljö av olika människor i vår samtid. Personer med olika kompetenser och intressen tillskriver miljöer olika typer av värden. En byggnadsantikvarie kan bedöma att en miljö är särskilt värdefull eftersom den kan utgöra ett slags fysiskt källmaterial som berättar om det förflutna. Samhället kan använda sådana miljöer för att förmedla och konkretisera berättelser om vår historia och på så vis ge människor bättre möjligheter att förstå sin samtid. En arkitekt kan bedöma att en miljö är särskilt värdefull eftersom dess olika arkitektoniska parametrar skapar en vacker och trivsamt livsmiljö. En person kan också bedöma att en plats är värdefull eftersom hen har många minnen kopplade till den.

Det är väldigt viktigt att tydliggöra varför en egenskap tillskrivits ett värde och av vem. Då blir det möjligt att senare följa upp på väderingen och förstå varför den är gjord.

Vad och hur har vi bedömt?

I detta kulturmiljöprogram bedöms kulturhistoriska och estetiska värden, samt delvis även sociala värden. Begreppen förklaras i sitt sammanhang nedan. Alla värderingar är skrivna och utförda av byggnadsantikvarier vid Dalarnas museum. Begreppet kulturvärde används för att beskriva den sammantagna bedömningen mellan dessa tre värdeaspekter.

*Mellan fastighet Östra Rön-
näs 27:6 och Hälla 2:4 finns
ruinen efter en övergiven
fäbodgård. När taket rasat
in går nedbrytningsprocessen
fort.*

Kulturhistoriska värden

Miljöer, platser och byggnader med kulturhistoriska värden bär på berättelser om det förflutna som av olika anledningar bedöms vara viktiga för vår samtid – eller att bevara för framtiden. I arbetet med Leksands kulturmiljöprogram har berättelserna om det äldre bondesamhället, timmerhuskulturen, turismen i Leksand och industrisamhället bedömts som särskilt viktiga. De värderingar som finns listade i rapporterna och på hemsidan utgår ifrån bedömningar om hur olika platser, miljöer eller byggnader återspeglar olika aspekter av dessa berättelser. På platser där andra intressanta berättelser tydligt framträder har även dessa medtagits i bedömningen av byns olika värden. Det kan exempelvis beröra anknytningar till välkända historiska personer eller lokala traditioner som är särskilt viktiga för en specifik by. I Leksands-Noret återspeglas delvis andra berättelser än i byarna, varför bedömningsgrunderna där skiljer sig från byarna. Miljöer och byggnader som inte förändrats nämnvärt under de senaste 40-50 åren värderats generellt högt i detta kulturmiljöprogram. Detta beror på att ovannämnda berättelser mer tydligt kan utläsas ur de miljöer som inte nämnvärt förändrats under senare tid.

Estetiska värden

Miljöer, platser och byggnader med estetiska värden bedöms ha stora utseendemässiga och upplevelsemässiga kvaliteter idag. Det kan röra sig om byggnader som är uppförda med stor hantverksmässig skicklighet och högkvalitativa material, landskapsrum där bebyggelsen och landskapet tillsammans bildar trivsamhet eller miljöer som är synbart gamla och bär många spår av tidens

tand. Bedömningen av estetiska värden har utförts av Dalarnas museums byggnadsantikvarier och har i första hand gått ut på att fånga upp och värdesätta landskapets och byarnas unika karaktär beträffande färgsättning, volymer, former och placering i landskapet. Landskapets karaktär berättar oftast en viktig berättelse och har därför kulturhistoriska likväl som estetiska värden. Den värderingstext som i rapporter och bykaraktäriseringar benämns Låg, tät, faluröd eller ofärgad bebyggelse är den enda som helt och hållet utgått ifrån en estetisk bedömning av byarna.

Sociala värden

Miljöer, platser och byggnader som väcker känslor och är betydelsefulla för grupper eller enskilda personer har sociala värden. I detta kulturmiljöprogram har sociala värden endast undersökts översiktligt genom ett inledande församråd där allmänheten fått möjligheten att lämna in förslag till miljöer att ta med i kulturmiljöprogrammet. Vi har i största möjliga mån bejakat dessa förslag i inventeringsarbetet, och tagit med miljöer som framträtt i församrådet när vi besökt aktuella byar och platser i inventeringsarbetet.

Biologiskt kulturarv

Enkelt uttryckt är biologiskt kulturarv natur som berättar om kultur. Allt från enskilda träd till hela landskap kan berätta historien om den mänskliga närvaron. Eftersom berättelserna förmedlas av något levande ligger det i sakens natur att det biologiska kulturarvet befinner sig i ständig förändring- det kan vara kortlivat men kan också fortleva i århundraden.

Biologiskt kulturarv är resultatet av människans möte med det levande i naturen. Genom att förstå detta möte kan vi förklara det vi ser i landskapet och visa vad som behövs för att ta vara på olika värden i landskapet.

Det biologiska kulturarvet kan handla om enskilda träd och buskar som formats av människan, som träd som planterats i en allé eller hamlats för att lövet ska kunna användas som foder till djuren. Det kan även vara större landskap, som fåbodvallen med hackslog, med den omgivande skogen som brukats för bete och där vallkullorna gjort ristningar i träden där de rastat. Det kan även vara det brukade landskapet runt och inne i byn, med ängs- och åkermarker.

Ekonomiska värden

Miljöer med kulturvärden kan ha högre ekonomiska värden i jämförelse med andra miljöer. Exempelvis kan verksamheter så som ett kaféer eller butiker nyttja byggnader eller miljöer med kulturvärden i sin marknadsföring för att locka kunder och profilera sin verksamhet. Dalarnas unika natur- och kulturlandskap med byar, gårdar och byggnader är också en viktig ekonomisk resurs inom besöksnäringen. Antingen indirekt i förhållande till annan verksamhet eller direkt som ett besöksmål. Byggnader med kulturvärden kan även vara en reell ekonomisk resurs för privatpersoner. En studie från Kulturmiljö Halland har visat att människor i Halland historiskt varit benägna att betala i snitt 7%

mer i förhållande till förväntat marknadsvärde för byggnader som bedömts ha kulturvärden. Undersökningen baseras på en jämförelse av köpesumman delat på taxeringsvärde (K/T-talet) mellan byggnader med kulturvärden och byggnader utan kulturvärden.

Fastighetsbeteckningar och GDPR

I kulturmiljöprogrammet anges fastighetsbeteckningar för att visa på var det finns värden, i exempelvis en miljö eller byggnad. Fastighetsbeteckningar kan anses vara personuppgifter.

För att behandla personuppgifter i kommunens verksamhet måste dataskyddsförordningen (GDPR) följas vilket betyder att det ska finnas stöd i en av de rättsliga grunder som återfinns i GDPR. För att använda fastighetsbeteckningar i kulturmiljöprogrammet hänvisas till GDPR:s artikel 6.1.e, att behandlingen är nödvändig för att utföra en uppgift av allmänt intresse eller som ett led i kommunens myndighetsutövning. Uppgifter av allmänt intresse enligt artikel 6.1.e. ska exempelvis ha stöd i lag eller annan förordning. Obligatoriska uppgifter som ålagts kommuner att utföra, exempelvis bygglovgivning, översiktsplanering och detaljplanering enligt plan- och bygglagen, är av allmänt intresse. För att kunna ta väl avvägda beslut i bygglov och detaljplanering men även för att allmänheten ska kunna följa plan- och bygglagen även i de fall det inte krävs myndighetsutövning (exempelvis bygglov), behövs bra kunskapsunderlag kring kulturmiljöns värden och var de återfinns, geografiskt. Relevanta lagrum återfinns i 3 kap 6 § miljöbalken, samt i plan- och bygglagens paragrafer nedan:

- 2 kap 3 § om att planläggning ska göras med hänsyn till de kulturhistoriska värdena,
- 2 kap 6 § om att planläggning, bygglovgivning och även vid åtgärder som inte kräver lov, ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till bl.a. kulturvärdena på platsen,
- 4 kap 16 § om reglering av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i detaljplan,
- 8 kap 13 § om förbud mot förvanskning av en byggnad som är särskilt värdefull,
- 8 kap 14 § om att underhåll ska göras varsamt så att byggnadsverkets kulturhistoriska värde bevaras och
- 8 kap 17 § om att ändring och flyttning av byggnad ska göras varsamt så att dess kulturhistoriska värden tas tillvara.

För att enkelt och exakt ange läge är det mest lämpligt att använda fastighetsbeteckningar, som sällan ändras och när de ändras så kan deras historiska utsträckning spåras i Lantmäteriets förrättningsakt.

LEKSANDS
KOMMUN

LÄNSSTYRELSEN
DALARNAS LÄN

 **Dalarnas
museum**